

УДК 378.011

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-40>

Юрій ВАЛЮК,

orcid.org/0000-0002-4849-3639

старший викладач, доцент кафедри образотворчого мистецтва
Одеської державної академії будівництва та архітектури
(Одеса, Україна)

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЇ НАВЧАННЯ АРХІТЕКТОРІВ-ХУДОЖНИКІВ: СИНТЕЗ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

В статті установлюється важливість уваги до того, що на сьогодні зміна самої сутності архітектури потребує і нової методології навчання, що не може бути тільки на засадах використання традиційного рівня теорії та методології, вимагає доповнення та змін у сучасній методології мистецької освіти архітекторів-художників. Метою дослідження є розгляд традиційних методологій мистецької освіти та виявлення сучасних методологічних уявлень та підходів, розкриття складових та сутності художньо-творчого навчання та обґрунтування позиції, що сучасні методології навчання є синтезом теорії та методики для навчання архітекторів-художників та набуття ними художньо-творчої компетентності. Проблемність даного синтезу виявляє та демонструє проблемний характер сучасної мистецької освіти архітекторів. В дослідженні виокремлюється, що архітектор – художник повинен створювати вихідні і кінцеві умови існування об'єкту, який конструюється. Підкреслюється, що синтез теорії та методики мистецької освіти дозволяє розкрити творчі здібності та особистісний потенціал, розвинути рефлексивні здібності студентів, сформувати художньо-творчі компетенції, необхідні для подальшої професійної діяльності. У висновках зазначається, що застосування арт-технологій як синтезу теорії та методики мистецької освіти у навчанні архітекторів-художників, створює умови для творчої спрямованості навчально-виховної діяльності студентів, є ефективним засобом формування художніх здібностей та креативності майбутнього професіонала, передбачають набуття художньо-творчої компетентності як здатності до неперервного збагачення власного візуального досвіду, створення об'єктивно-ціннісних творів. В перспективі подальших досліджень важливим є думка про розроблення педагогічної моделі для формування художньо-творчої компетентності архітекторів – художників.

Ключові слова: архітектура, архітектор, мистецька освіта, традиційна методологія, сучасна методологія, теорія та методика навчання, креативність, синтез, арт-технології, компетентність.

Yury VALYUK,

orcid.org/0000-0002-8697-7204

Senior Lecturer, Associate Professor at the Department of Fine Arts
Odesa State Academy of Construction and Architecture
(Odesa, Ukraine) yurii.sm.od@gmail.com

MODERN METHODOLOGIES OF EDUCATION OF ARCHITECTS-ARTISTS: SYNTHESIS OF THE THEORY AND METHODS OF ART EDUCATION

The article establishes the importance of paying attention to the fact that each type of art is a specific activity and is a unique way of learning and forming a creative personality, including an architectural specialist. It is noted that today the change of the very essence of architecture requires a new teaching methodology, which cannot be based only on the use of the traditional level of theory and methodology, requires additions and changes in the modern methodology of art education of architects-artists. They appear as important tasks that require an interdisciplinary approach to their solution – a synthesis of theory and methods of artistic education of architects, in the space of which artistic mastery appears as a condition for creativity and in various aspects reveals functions that provide degrees of artistic and creative knowledge, is the general basis of art. The purpose of the study is to consider traditional methodologies of art education and to identify modern methodological ideas and approaches, to reveal the components and essence of artistic and creative education and to substantiate the position that modern educational methodologies are a synthesis of theory and methods for training architect-artists and their acquisition of artistic and creative competence. The problematic nature of this synthesis reveals and demonstrates the problematic nature of the modern artistic education of architects, and in this connection the main task of combining classical artistic education and virtual education is manifested, caused by the need to reproduce the qualitative specificity of human existence with the help of architectural form. The study highlights that the quality and objective aesthetic value of each artistic product created depends on the level of artistic perception, novelty and originality of artistic and creative design and technical perfection of execution in the material of the work, and the architect-artist must create initial and final conditions of existence of the object being constructed, and the conditions for solving the problem include a specific creative state and a constructive relationship to the world

as a whole. It is emphasized that the synthesis of theory and methods of art education allows to reveal creative abilities and personal potential, to develop reflective abilities of students, to form artistic and creative competencies necessary for further professional activity. In the conclusions, it is noted that the use of art technologies as a synthesis of the theory and methodology of art education in the training of architects-artists creates conditions for the creative orientation of the educational and educational activities of students, is an effective means of forming the artistic abilities and creativity of the future professional, provides for the acquisition of artistic and creative competence as the ability to continuously enrich one's own visual experience, to create objectively valuable works. In the perspective of further research, the idea of developing a pedagogical model for the formation of artistic and creative competence of architects-artists is important.

Key words: architecture, architect, art education, traditional methodology, modern methodology, theory and teaching method, creativity, synthesis, art technologies, competence.

Постановка проблеми. В своїй цілісності, кожний вид мистецтва є специфічною діяльністю, і це є унікальний спосіб формування творчої особистості, в тому числі, безумовно, й фахівця архітектури. На сьогодні є фактом, що змінюється сама сутність архітектури, яка вже не може структуруватися тільки на методології навчання, що ґрунтується на засадах уможливлених позицій про те, мистецтво це або діяльність. Традиційного рівня теорія навчання та методологія виводила сутність та зміст навчання архітектурі, конструюючи підстави та припущення без уваги до запитів нової творчо-досвідної реальності сьогодення, але при цьому, створення сучасного рівня «якісного середовища» вимагає доповнення та змін у методології мистецької до освіти архітекторів не тільки як дизайнерів, а із певним художнім стилем їх естетичної діяльності, із культурою екологічної свідомості, що є важливими завданнями, які і потребують міждисциплінарного підходу до свого вирішення та синтезу теорії та методики.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблемність даного синтезу виявляє та демонструє проблемний характер сучасної мистецької освіти архітекторів, що проявляється у необхідності поєднання класичного художнього навчання, творчого та віртуального, у просторі якого художня майстерність постає умовою творчості і в різних аспектах виявляє функції, що забезпечують ступені художньо-творчого пізнання, є загальним підґрунтям мистецтва.

Аналіз досліджень. В наукових дослідженнях суттєвим є звернення до філософії, методології, теорії, методики кожного предмета: в класичних (перевидання робіт) та сучасних працях із Філософії архітектури в загальному змісті можливо виокремити фактично один із методологічних принципів мистецької освіти в просторі методології, що архітектуру породжує не філософія, а світогляд, світовідчуття, світосприйняття, котрі породжують як архітектуру, так і відповідну до неї філософію (С. С. Аверінцев, В. Ф. Асмус, В. В. Бібіхін, В. С. Біблер, О. Г. Дробницький, Е. В. Ільєнков, М. С. Каган, А. С. Канарський, Д. С. Лихачов,

Мих.Ліфшиця, О. Ф. Лосева, Ю. М. Лотмана, М. К. Мамардашвілі, М. Ф. Овсянников, М. В. Попович, О. М. П'ятигорський, В. І. Шинкарук та інші); сучасна філософія архітектури доводить життєздатність їхніх досліджень (А. Б. Беломесяцев (Беломесяцев, 2005: 28), С. Г. Буравченко, В. В. Карпов, Л. Н. Бармашина, О. Г. Пивоваров, Н. В. Бжезовська); в контексті уваги до методик набуття фахових компетентностей (Л. Масол, Г. Падалка, О. Ростовський, Г. Сотська, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.) творчої та художньої компетентності на основі мистецьких дисциплін (О. Кайдановська, С. Коновець, І. Мужикова, Г. Сотська, О. Музика, О. Піддубна, Л. Покровщук, М. Стась, О. Сташук та ін.) і художнього; (Л. Басанець, А. Марченко, Ю. Мохірева, І. Пастир, В. Щербина та ін.) виокремлюється, що у загальному контексті художню компетентність трактують як здатність самостійно вирішувати завдання, пов'язані з художнім сприйняттям та інтерпретацією творів мистецтва різних видів і жанрів і творчістю у різних видах художньої діяльності; обґрунтовано існування теоретичних положень до компетентнісного підходу (І. Бех, Л. Алексеева, А. Байденко, Н. Бібик, Т. Браже, І. Зазюн, Зимня, І. Єрмакова, О. Кононко, О. Овчарук, Родригіна, О. Савченко, А. Маркова, А. Хуторський та інші). Так, на думку Л. Масола, О. Гайдамаки художню компетентність є певною досвідченістю особистості у царині мистецтва, здатністю до самоорганізації в галузі мистецької діяльності на основі ціннісних естетичних орієнтацій і з метою розвитку власного художньо-творчого потенціалу, і це поняття має особистісно-діяльнісний та інтегративний характер, оскільки багатограним показником результативності мистецької освіти і самоосвіти, що інтегрує всі компоненти: змістовий (знання), процесуальний (уміння), аксіологічний (цінності, орієнтації), самореалізаційний (активність, самостійність), креативний (творчість). У такому широкому розумінні художня компетентність об'єднує в собі готовність особистості виконувати художні завдання з різних видів мистецтва (музичного, образотворчого, театрального, хорео-

графічного, екранного тощо). На прикладі уваги до фаху дизайнера компетентність визначають як уміння виробляти своє аналітичне, естетичне і практичне ставлення до культурних і художніх цінностей творів образотворчого мистецтва, а також усвідомлення ролі художньо-образної творчості в освоєнні переметного складника (дизайн).

В цілому, незважаючи на певні розглянуті аспекти стосовно теорії та методології навчання архітекторів для набуття ними основ якісної професійно-мистецької діяльності як архітекторів-художників, в сучасності ж, виникаюча методологічна проблема є наслідком уявлення про формування його художньо-творчої компетентності, а при цьому, мистецька компетентність традиційно поділяється на компетентності, окрім того, у межах конкретного мистецтва, згідно з його видами, виокремлюють відповідну компетентність. Так, сучасний фахівець мистецтва як художник, має володіти графічною, живописною, формотворчою, колористичною та проектною компетентностями, і, безумовно, це стосується і архітектора-художника.

Мета статті – розглянути традиційні методології мистецької освіти та виявити сучасні методологічні уявлення та підходи. Розкрити складові та сутність художньо-творчого навчання та обґрунтувати позицію, що сучасні методології навчання є синтезом теорії та методики для навчання архітекторів-художників та набуття ними художньо-творчої компетентності.

Задачі дослідження. Розв'язання кожної проблеми не можливе без різних рівнів здійснення наукового аналізу, а дані задачі викликані потребою відтворення та створення сучасної якісної архітектурної форми. На основі розуміння того, що Синтез є механічне з'єднання, синкретичне, бути як колаж, мозаїка, але проблемність синтезу теорії та методики виявляє та демонструє певний проблемний аспект у сучасній мистецькій освіті архітекторів, а у цьому зв'язку проявляється і основна задача виявлення умов поєднання класичного художнього навчання та віртуального-дизайну.

Виклад основного матеріалу. В сучасному ХХІ столітті просторі медіа технологій особливою і необхідною рисою освіти стає вміння адекватно прочитувати текст культури., а у розширювальному сенсі, кожен «текст» – це і є медіа, де потоки інформації різноманітні і численні. Для становлення архітекторів-художників є необхідність набуття уміння освоєння змісту інформаційного повідомлення-тексту, але, незважаючи на характерну швидкість і динамізм сприйняття інформації, принципи інтерпретації

потребують певних навичок при роботі з текстом сучасної культури, виявляючи особливе значення способу розуміння світу, ерудицію і інтерсуб'єктивність – мистецьку критичну свідомість та мислення без константності.

Для сучасної методології мистецької освіти притаманна поправка на те, що великий обсяг інформації вимагає знаходити необхідне, потрібне і застосовувати отримані знання у своїй практиці, тобто займати активну позицію рефлексії, але, при цьому проявляється, що в інформаційному просторі «образи, створені не на основі особистих спостережень людини, а на основі вже створених у глобальній мережі інформаційних повідомлень, руйнують «оборону» і уявну модель реальності, приводячи до прискороеного витіснення колишніх образів світу, збільшення розумової «пропускнуої спроможності» і відчуття мінливості, недовговічності одержуваних знань», – як зазначав ще Е. Тоффлер (Тоффлер, 2000: 285). Сутність набуття критичного мислення (за Д. Клустером) передбачає: самостійність, що виявляється у формулюванні власних ідей, аргументації переконань та оцінок суб'єктом; навик узагальненого представлення інформації, що дозволяє оцінювати, порівнювати щось у певному контексті і аргументовано викладати свої думки; вміння формулювати питання як початок критичної роботи, де важливий процес «ранжирування» питань, коли з їх безлічі необхідно вибрати найбільш актуальні з тим, щоб на їх основі висловити суть проблеми, що вимагає дозволу; аргументованість позиції, яка виражається суб'єктом по відношенню до чого-небудь; соціальна спрямованість мислення, яке розкривається тільки в чієїсь присутності (Лері Розен, 2007: 11–13).

Для кожного мистецького фаху, в тому числі – архітектури, художньо-естетична компетентність, як результат навчання мистецької освіти, заключає загальний і специфічний зміст, мотиваційну, перцептивну, когнітивну, творчо-діяльнісну й певну рефлексивну сфери самої структури творчої особистості. В сучасному методологічному вимірі, теорія та методика проектується на основі положення, що «архітектура» одночасно існує в трьох сферах буття: фізичному, соціальному і віртуальному просторах, і у кожному з них виявляючись повноцінною, і це, безумовно вносить певні корективи. В концепті «Архітектурна освіта» можливо виокремити суттєве для окреслення змісту теорії та методики мистецького навчання: (архітектурна освіта як навчання спеціальному фаху чітко вирізняється лише починаючи з ХІІІ ст. як результат протиріч між цеховою організацією ремісників, котра втілює езотеризм і колективізм ремісничого вироб-

ництва, і зростаючими всередині цеху творчо-індивідуалістичними тенденціями); архітектура – це фактично абстрактне мистецтво (абстракція за стилем); архітектура – це народження образу будинку і наступні метаморфози як творчий процес, (зміни «носія» форми – від ідеї архітектора до побудованого будинку); архітектура та Віртуальна реальність (архітектура в її технічному втіленні тут саме вихідним творінням, «віртуальна реальність ж накладає межі на реальність константну, обмежує її тотальність», – зазначають Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко (Левчук, Кучерюк, Панченко, 1997: 110); віртуалізація простору архітектури надає унікальну можливість створити такий світ архітектури, в якому ми хочемо жити, який дозволяє нам повною мірою реалізувати наш творчий потенціал, закладений природою і найчастіше відкинутий сучасним суспільством, віртуальний простір архітектури не можна стандартизувати й формалізувати через його принципово відкритий характер (Левчук, Кучерюк, Панченко, 1997: 115). Таким чином, в архітектурі повинні створюватися вихідні і кінцеві умови існування об'єкту, який конструюється, а моделюється ця задача найчастіше віртуальними засобами, композиційні ознаки естетики архітектури: історія архітектури показує різноманітні, часом навіть фантастичні приклади об'ємно (просторової композиційної організації. Архітектурну форму визначають як матеріально відчутну, композиційно виражену грань взаємодії зовнішнього і внутрішнього просторів (Левчук, Кучерюк, Панченко, 1997: 349).

Із змісту сучасної теорії та методики мистецької освіти виокремлюються поняття про чинники формування «архітектора»: «художня майстерність є загальним підґрунтям мистецтва і це поняття складне, багатогранне, що передбачає якісну професійну підготовку і високий особистісно-творчий потенціал, художня майстерність постає необхідною умовою творчості і в різних аспектах виявляє свої функції, що забезпечують художнє пізнання й акти комунікації внаслідок споживання мистецтва» (Буравченко, Карпов, Бармашина, Пивоваров, Бжезовська Левчук, 2021: 49). На думку В. Оверчук, «вона проявляється в позитивній якості художнього задуму, в умілій і винахідливій розробці сюжету, у виразності композиції та в повноті пластичних і колористичних засобів вираження, а також у бездоганному володінні технікою даного виду мистецтва» (Оверчук, 2010: 288).

В цілому, у головних положеннях виявляється, що «художня майстерність» забезпечує кожному студентові вихід на власну художню манеру

виконання творів виставкового рівня, як провідного показника його художньо-творчої компетентності, що має зв'язки із суміжними поняттями, як «художня творчість», «художня діяльність», «художньо-творчий процес», «художній смак», «художньо-творча активність» (Семенова, 2015: 55–59).

Структурні складові набуття художньо-творчої компетентності (з елементами фахово-педагогічної компетентності (за О. В. Семеновою) обумовлюють: художня майстерність вимагає врахування положень: система навчання і виховання художника-педагога має бути стрункою, цілісною і науково обґрунтованою; у процесі навчання майбутній фахівець зобов'язаний оволодіти педагогічною і художньою майстерністю, сформувати вміння самостійної художньо-творчої діяльності в різних видах і жанрах образотворчого мистецтва; кінцевим результатом підготовки майбутнього фахівця повинен бути високий рівень художньо-творчої та фахово-педагогічної компетентності (Семенова, 2015: 55–59). На погляд І. Туманова, художньо-творчий процес надзвичайно складний за своєю природою, оскільки охоплює: сприйняття, ході якого відбувається вивчення об'єкта або явища; творчий задум або формування художнього образу у свідомості художника; практичну роботу з метою створення твору в обраному матеріалі. Творчий задум виникає у мисленні художника у репродуктивній (об'єктивні знання про об'єкт, що зображується) продуктивній (створення нових ідей, теорій, концепцій) формах розумової діяльності. Виконання твору ґрунтується на основі заздалегідь сформованих художньо-технічних умінь і навичках (Туманов, 2008: 41–42).

Традиційний Алгоритм реалізації ідеї архітектурного образу, що виявляє протиріччя між задумом і втіленням, пов'язується із наступними етапами: задум – форма пізнання і мислення, відображення ідеї архітектурного образу, спрямоване на його втілення; ескіз – попередній начерк, намічений образ архітектурного об'єкту; кресленник (проект) – план втілення архітектурного образу, відображений в усіх формах будівельного процесу; будівництво – речовинне втілення архітектурного задуму в матеріалі з необхідним для цього виготовленням і переробкою природних будівельних матеріалів, виробництвом конструкцій і виробів, системою машин і механізмів; експлуатація будинку – використання будинків (споруд) та їхніх комплексів для здійснення тих або інших процесів життєдіяльності людини (з боку людини це використання виступає як експлуатація середовища, з боку самого середовища – як його функ-

ціонування). На рівні задуму протиріччя відображаються в такий спосіб: утопічність задуму на початковому етапі розвитку простежується через призму його взаємозв'язку зі структурними компонентами алгоритму реалізації архітектурного об'єкту. Задум додає ескізу певну спрямованість для втілення ідеї архітектурного образу. Ескіз у свою чергу додає первинну форму архітектурного образу, видозмінюючи й обмежуючи творчий задум при зіткненні з реальністю. Таким чином, традиційний алгоритм є здійсненим за умови відповідності первинної ідеї кінцевому результату, а взаємовплив задуму й ескізу обумовлений, значною мірою, пошуком оптимального співвідношення утопії і реальності. Якщо в теорії задум завжди має відповідати ескізу, кресленнику, будівництву і експлуатації, то на практиці така закономірність іноді спостерігається з точністю до навпаки – задум підганяється під фактично зроблену роботу. Виходячи з цього, слід звернути увагу на процес невідповідності етапів життєвого циклу архітектурного образу з метою з'ясування міри утопічності на прикладі конкретних архітектурних проєктів. (Беломесяцев, 2005: 200).

В цілому слідує, що сучасні методології навчання архітекторів-художників передбачають набуття художньо-творчої компетентності, у якій ключовими є положення, що саме від рівня художнього сприйняття, новизни й оригінальності художньо-творчого задуму та технічної досконалості виконання в матеріалі твору залежить якість та об'єктивна естетична цінність створеного продукту. В основі концептуального сходження – поєднання теорії та методики мистецької освіти і дизайну-комп'ютерної графіки як синтезу наступні уявлення: Арт-технології є новим пер-

спективним напрямком в сучасній освіті (від англ. Art – «мистецтво, майстерність»). Застосування арт-технологій в освітньому процесі дозволяє: розкрити творчі здібності та особистісний потенціал; розвинути рефлексивні здібності студентів; сформувати художньо-творчі компетенції, необхідні для подальшої професійної діяльності; створюється синергетичний ефект як процесу творчості, так і в досягненні елементів новизни та практичного значення отриманих результатів.

Висновки. Сучасні методології навчання архітекторів-художників передбачають набуття художньо-творчої компетентності як умови до здатності неперервного збагачення власного візуального досвіду, розвитку естетичного смаку й спеціальних здібностей, поповнення знань, удосконалення вмінь і навичок з художнього формотворення засобами композиції, створення професійно-технічно майстерних та об'єктивно-ціннісних творів, мети для досягнення художньо-творчого професіоналізму. Застосування арт-технологій як синтезу теорії та методики мистецької освіти у навчанні архітекторів-художників, створює умови для творчої спрямованості навчально-виховної діяльності студентів, є ефективним засобом формування художніх здібностей та креативності майбутнього професіонала, забезпечує гармонійний розвиток пізнавальної діяльності, залучає до культурних традицій народу, а синергетичний ефект проявляється у наявності елементів новизни та практичного значенні результатів.

Перспективи подальших досліджень. В подальшому є ідеї розроблення моделі методичної – як синтетичної системи навчання, що поєднує традиційні та сучасні мистецькі технології для формування художньо-творчої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беломесяцев А. Б. Філософські основи архітектури. Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. Київ : ППСМ АМУ, 2005. 488 с.
2. Тоффлер Ел. Третя Хвиля / з англ. пер. А. Євса. К. : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
3. Larry D. Rosen Me, MySpace, and I Parenting the Net Generation. Palgrave Macmillan, 2007. P. 11–13.
4. Левчук Л. Т., Кучерюк Д. Ю., Панченко В.І. Естетика: підручник. Київ : Вища школа, 1997. 399 с.
5. Філософія архітектурної творчості: навчальний посібник / С. Г. Буравченко та ін. ; за заг. ред. канд. архіт., проф. С. Г. Буравченка. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 228 с.
6. Оверчук В. В. Творчість: психологічний, культурний і духовний аспекти. Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієвому): Збірник наукових праць / [за ред. проф. П. Ю. Сауха]. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2010. С. 285–294.
7. Семенова О.В. Структурні складові художньо-творчої компетентності. *Young Scientist*. 2015. № 11 (26). Ч. 3. С. 55–59.
8. Туманов І. Складові художньої творчості та їхнє значення для розвитку творчих здібностей у процесі навчання мистецтву. *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед.* 2008. Вип. 23. С. 38–45.

REFERENCES

1. Bielomiesiatsev A. B. (2005) *Filosofski osnovy arkhitektury*. [Philosophical foundations of architecture] Instytut problem suchasnoho mystetstva Akademii mystetstv Ukrainy. Kyiv : IPSM AMU, 2005. 488. [in Ukrainian].
2. Toffler E. (2002) *Tretia Khvylia*. [The third wave] 3 anhl. per. A. Yevsa. K. : Vyd. dim «Vsesvit». 480. [in Ukrainian].
3. Larry D. (2007) *Rosen Me, MySpace, and I Parenting the Net Generation*. Palgrave Macmillan, P. 11–13.
4. Levchuk L. T., Kucheriuk D. Yu., Panchenko V. I. (1997) *Estetyka: pidruchnyk*. [Aesthetics: textbook] Kyiv : Vyshcha shkola. 399. [in Ukrainian].
5. *Filosofia arkhitekturnoi tvorchosti: navchalnyi posibnyk (2021)* [Philosophy of architectural creativity: a study guide] S. H. Buravchenko and others; za zah. red. kand. arkhit., prof. S. H. Buravchenka. Kherson : OLDI-PLIuS. 228. [in Ukrainian].
6. Overchuk V. V. (2010) *Tvorchist: psykholohichni, kulturni i dukhovni aspekty*. [Creativity: psychological, cultural and spiritual aspects] Ivan Ohiienko u dialozi kultur i dukhovnosti (Ohiienkivski chytannia u Chudodiiievomu): Zbirnyk naukovykh prats [za red. prof. P. Yu. Saukha]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni I. Franka. 285–294. [in Ukrainian].
7. Semenova O.V. (2015) *Strukturni skladovi khudozhno-tvorchoi kompetentnosti* [Structural components of artistic and creative competence] *Young Scientist*. № 11. (26). Ch 3. 55–59. [in Ukrainian].
8. Tumanov I. (2008) *Skladovi khudozhnoi tvorchosti ta yikhnie znachennia dlia rozvytku tvorchykh zdibnosti u protsesi navchannia mystetstvu* [Components of artistic creativity and their importance for the development of creative abilities in the process of teaching art] *Visn. Lviv. un-tu. Ser. ped. Vyp. 23*. 38–45. [in Ukrainian].